

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Prentet i Aarhus

Bogtrykkeren Hans Hansen Skonning

Bogtrykkeren
Hans Hansen
Skonning

*Af Kjeld Elkjær under
medvirken af Leif Dehnits*

Udgivet i anledning af at Lokalhistorisk
Samling i Mølleparken i 1988 kan fejre
40 års jubilæum

Udgivet med støtte fra
Handelsbanken
Provinsbanken

Omslaget viser Århus set fra nord.
Udsnit af maleri fra omkring 1640
i Købstadsmuseet »Den gamle By«

Foto: Poul Pedersen

INDHOLD

Indledning	7
Liv og virksomhed	8
Noter	25
Publikationsliste	26

Bogtrykkeren Hans Hansen Skonning

*Af Kjeld Elkjær under medvirken af
Leif Dehnits*

Indledning

For en lokalhistorisk samling er det en naturlig opgave at interessere sig for gamle tryksager af lokal oprindelse. For Århus gør sig det særlige forhold gældende, at byen først fra 1794 med Aarhus Stiftsbogtrykkerie har været selvforsynende med tryksager. Før den tid fandtes der (bortset fra enkelte tilfældige tilløb) kun én trykkerivirksomhed af mere permanent karakter: Hans Hansen Skonnings bogtrykkeri, der virkede i årene 1633-56.

Det er klart, at Skonning-tryk i dag er overordentlig sjældne. Lokalhistorisk Samling i Mølleparken, Århus, ejer i alt 10 af disse bøger og betragter dem med rette som et af samlingens klenodier. Derimellem er der så kostelige ting som Skonnings eget litterære hovedværk *Kattenes rettergang med hundene* fra 1650 og hans for-

tjenstfulde *Taxste-bog* fra 1647, der er forsynet med forfatterens egenhændige dedikation til vennen Johan Hansen Lønborg, kapellan ved Århus Domkirke.

Der findes nogle få andre Skonning-tryk i Århus. Statsbiblioteket ejer en lille samling, blandt andet det fornemme notetryk *Niels Jespersens Gradual* fra 1637. Og så bør det nævnes, at Skejby-Lisbjerg-Ølsted Sognearkiv fornylig har fået et eksemplar af sognepræsten Frantz Nielsens ligprædiken fra 1654 over den lærde Marie Below, som levede sine sidste år i Lisbjerg og ligger begravet her.

Men ellers findes næsten alle bevarede Skonning-tryk i Det Kongelige Bibliotek eller i Karen Brahes Bibliotek i Odense. De fleste er naturligvis optaget i *Bibliotheca Danica*, men spredt rundt i den store nationalbibliografi. Man har hidtil savnet en overskuelig, komplet liste over produktionen i dette gamle Århus-trykkeri, og det er en sådan fortegnelse, kronologisk ordnet, som skal bringes i det følgende.

Liv og virksomhed

Hans Hansen Skonning før 1617

Om Hans Skonnings liv før Århustiden har vi kun få og usikre efterretninger. Som navnet indicerer (Skonning eller Skaaning) stammede han fra Skåne, idet han var født på Rydsgård ved Ystad 1579¹. Om han har gået i en lærd skole, vides ikke, men hans ret solide kendskab til de klassiske sprog kunne tyde på det.

Første gang, vi hører fra ham, er i 1611, da han som »Indvoner udi Mariager« udgiver det opbyggelige skrift *Flosculi patrum quorundam* hos den københavnske bogtrykker Henrik Waldkirch. Bogen er tilegnet hans »gunstige promotoribus og fordrere« Oluf Rosensparre og frue Elisabeth Gyldenstjerne. Han har åbenbart stået i tjeneste hos Rosensparre, der var lensmand i Landskrone 1591-1602 og i Mariager 1602-1610, hvorefter han overtog Dragsholm Len på Sjælland.

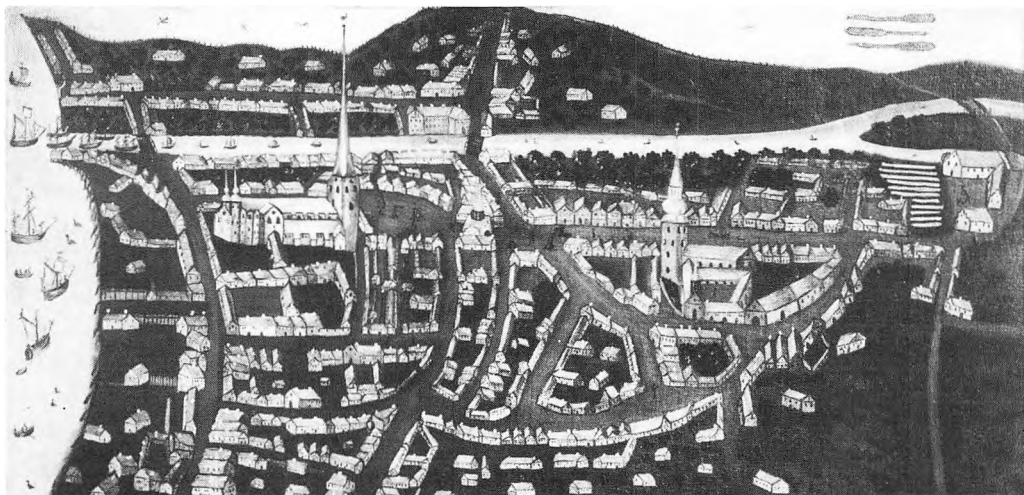
Fra Mariager er Hans Skonning draget til Ålborg. Hvad han ellers har beskæftiget sig med der i byen, ved vi ikke, men han har i hvert fald fortsat sit forfatter-skab. I 1614 udgiver han endnu en opbyggelsesbog, denne gang hos bogtrykkeren Jochim Foed (Joachim Pedanus) i Rostock. Titlen er *Memento mori. Kom i hue, du skalt døe*. Bogen er med navns nævnelse tilegnet hans »gunstige gode venner« borgmestre, rådmænd og byfoged i Ålborg samt deres hustruer, hvilket kunne tyde på, at han har haft en vis position i byen. Samme år har han udsendt *Liber*

Petri Laglandici, Peder Laales Ordsprog, i en udgave, der er tabt, men senere genoptrykt, og hvis forord er dateret Ålborg 1. maj 1614. Og vi har kendskab til endnu en publikation fra denne tid, nemlig *Anser Martiniana*. Det er: *Sancti Mortens Gaasz*, også optrykt senere, men dateret Ålborg 1616. De to sidstnævnte bøger er måske også trykt i Rostock. I hvert fald har Skonning overtrådt en kongelig forordning, der forbød udbredelse af bøger trykt på dansk i udlandet. Det ses af et missive 9. april 1617 til lensmanden Manderup Parsberg på Ålborghus, hvorefter der skal frafaldes tiltale mod Skonning for at have ladet bøger prente udenlands, men samtidig gives ham ordre til at forlade Ålborg og bosætte sig andetsteds i riget².

Skonning i Århus

Endnu samme år, 1617, må Skonning da være kommet til Århus for at tiltræde en stilling som klokker ved Domkirken, og her i byen forblev han til sin død i 1651³. Om hans private forhold ved vi ikke andet, end at han var gift og havde en datter⁴.

Århus var med sine 4-5000 indbyggere efter tidens forhold en stor provinsby i god økonomisk udvikling. Men fra 1627 rantes den som andre jyske byer af den alvorlige nedgang, der fulgte med krigene og de fjendtlige besættelser. Det almindelige borgerskab var forarmet, og den fåtalige overklasse bestod af enkelte storkøb-

Århus på Hans Skonnings tid, set fra nord. Oliemaleri på lærred fra o. 1640, tidligere ophængt i det gamle rådhus på Store Torv, nu i Den Gamle By. Billedet, det ældste eksisterende prospekt af byen, kan med sikkerhed dateres til tiden mellem 1634, da Mindebroen blev anlagt, og 1642, da Domkirken mistede sit høje, slanke spir ved en brand efter lynnedslag. I Skonnings lille skrift »Sandfærdig relation og beskrivelse om Århus Domkirkes spirs undergang« begræder han tabet af »den ædelige, zirlige og drabelige Århus Domkirke-spir, som var en zirat og prydelse til land og vand for den ganske ort«. Det var hårde tider, som ikke tillod bekostelige byggearbejder, så spiret blev få år efter erstattet af den lave hætte, der går igen på mange senere byprospekter. Først o. 1880 blev tårnet noget forhøjet i forbindelse med kirkens hovedrestaurering. Og endelig o. 1930 fik Domkirken sit nuværende, højtstræbende spir, der kan minde en del om det gamle.

På billedet genkender man i øvrigt rådhuset og retterstedet på Store Torv, Borgporten, Lille Torv, Vor Frue Kirke og Kloster. I baggrunden skimter man til venstre Trods Katholm, endvidere kan man følge åløbet med de 3 broer Mindebroen, Immervad Bro og Slusebroen. Det anselige anlæg længst til højre må være Århus Mølle, og ved siden af er der en morsom fremstilling af Blegdammen med lærred lagt på bleg.

Billedet virker ret pålideligt i sin gengivelse af byens hovedtræk. Men det er kun de største bygninger, der er nærmere karakteriseret, de mindre er kun antydet. Klokkerresidensen, hvorfra Skonning drev sin omfattende virksomhed, må man tænke sig som et af de små huse i kvarteret syd for Domkirken. (Se endvidere Gunner Rasmussen: *To Århus-prospekter. Erhvervshistorisk Årbog 1986, 380-92*.)

mænd samt den højere gejstlighed og de kongelige embedsmænd med lensmanden på Havreballegård i spidsen.

Der har ikke været større muligheder for en foretagsom mand som Skonning. Dog har han ikke ladet sig nøje med det beskedne klokkerembede, men hurtigt fået andre jern i ilden. 1623 fremgår det af et missive, at han har søgt bevilling til at op-

rette en skrive- og regneskole i Århus⁵. Der synes dog ikke at være kommet noget ud af denne plan. Derimod har han enten straks efter sin ankomst eller få år senere påtaget sig hvervet som notar ved Domkapitlet⁶. Denne ærværdige forsamling, en svag afglans af den katolske kirkes mægtige Domkapitel, havde enkelte gejstlige forretninger såsom tilsyn med Domkir-

Der findes ingen portrætter af Skonning, ej heller billeder fra hans trykkeri. Men dette samtidige interiør, forestillende en bogtrykker ved sættekassen, kan måske give et indtryk af af den beskedne virksomhed. Det stammer fra Poul Andersen Medelbyes bog »Ungdommens Postil«, der er trykt hos Salomon Sartor i København 1621.

ken, afgørelse af ægteskabssager og navnlig bestyrelsen af det kirkelige gods, hvis indtægter i form af såkaldte præbender blandt andet gik til aflønning af kapitlets medlemmer.

Notarstillingen var ikke noget betydeligt job, men den har placeret ham i byens gejstlige miljø og givet anledning til samarbejde med den nye biskop Morten Mad-

sen. Her har han sikkert fået opbakning i arbejdet på at etablere det bogtrykkeri, der skulle blive hans største indsats.

Bogtrykkeriets oprettelse

Hvornår trykkeriet egentlig er oprettet, har der længe hersket usikkerhed om. Siden Jens Worms forfatterleksikon (1771-84) har de fleste anført året 1614. Det går igen i C. V. Hertels Domkirkebeskrivelse (1810), i N. M. Petersens litteraturhistorie (1867), i Emanuel Sejr: Aarhus Stiftsbogtrykkerie (1937) og i Sejrs Skonning-biografi i Dansk Biografisk Leksikon (1942). Grunden til, at man har valgt dette årstal, må være den tidligere omtalte datering af Peder Laales udgaven (Ålborg 1. maj 1614). Men nu ved vi altså, at Skonning først kom til Århus i 1617, så vi må længe-re op i årene.

I 1626 har Skonning udgivet eller ladet udgive to bøger, nemlig optryk af *Peder Laales Ordsprog* og *Anser Martiniana*. Begge bøger har været tabt, men er for få år siden genfundet i et samlebind i Norge og erhvervet af Det Kongelige Bibliotek. Førstnævnte har foranlediget Peder Laaleforskeren Iver Kjær⁷ til den slutning, at trykkeriet har eksisteret i 1626, hvilket uden videre godtages af Erik Dal⁸. Det kan dog næppe være tilfældet. En nøjere undersøgelse af skrifttyperne, navnlig af bogstav ø, giver en betydelig afvigelse fra dem, vi træffer i de senere Skonning-tryk.

Rostock som trykkested må formentlig lades ude af betragtning efter den påtale, forfatteren havde fået i 1617. Det vil da være naturligt at se nærmere på de tryk, der kom fra københavnske bogtrykkerier omkring 1626. Henrik Waldkirch, som

Hans Hansen Skonning af Be-
villing til Seguitur &c.

AAus.

1632. A. VI. Des eftersom Op Læge: Hans Hansen
Skonning Induonen Vdij Vore Riidsked Aarhus, sig Vn-
vendaigste tiebinden att villes goede Vdij for: Aarhus
is demindeligt Eghjorteri suor Vdij Ess vdsst, latinjsk,
dantsk og thjdske Ungemaale Kundskan dis; da
saffur vi aff Vjnderlig gunst og Naade bruelgts og
ghillars og her med Naadigt bruelgr og tilade forst:
Hans Hansen Skonning att maa hoede Vdij forst:
vore Riidsked Aarhus is demindeligt Eghjorteri suor
sane Ervidjsk, latinjsk, dantsk og thjdske Ungemaale
maa lade prindt; dog sand vi maa alle psulde lade
Vdij Vndersta nogen materie vaa franden att lade
Vdij, med mindre de tie forn aff de loijlende Pro-
fessoribus vaa Universitetet Vdij Vore Riidsked Aarhus
Engjaffu vnder revideret, sig fuller maa lade den
prindt nogen besolbdgen. Som enten nu Vdij Skolarna
Vdij Vore ligan Danmark og Norge att Vdij brug
uden den att Vdij brug komindis vnder, in the vi
den omb indendis blifst tie find; forbinden dis
alle i dis de best att alle den Kunde forst Hans
Hansen Skonning her med, som forst: haar att sin
den att i nogen Maader forfang att giore, vnder
vore ghiligt og Naade. 1632. Havn 25 Jun
nij Anno 1632. p.

Den kongelige bevilling af 25. juni 1632, hvorefter Hans Hansen Skonning må drive »et almindeligt trykkeri« i
Århus, »hvoriudi græske, latinske, danske og tyske tungemål kunne prentes«.

Skonning tidligere havde benyttet, falder her bort på grund af en ensartet gennemstregning af bogstav ø. Det samme gælder Solomon Sartor og Melchior Martzan. Men i et tryk fra Jørgen Hantsch, der virkede i København 1615-29, finder man en variation over typen ø som i Skonnings to bøger fra 1626⁹. Det drejer sig om to forskellige hældninger for gennemstregningen (en 70 graders hældning og en 60 graders hældning, brugt i forholdet 1 til 3). I Skonnings tryk fra 1633 og senere kendes for samme skrifttype kun 70 graders hældningen. Også ornamenteringsmateriellet i Hantsch's bog stemmer overens med de to bøger fra 1626, men ikke med senere Skonning-tryk.

Det synes herefter rimeligt at antage, at de to udgivelser fra 1626 er trykt i København hos Jørgen Hantsch.

De ældste sikre Skonning-tryk er, som den følgende fortegnelse viser, fra 1633, og dette stemmer nøje overens med det dokument, der kan betegnes som trykkeriets dåbsattest: den kongelige bevilling af 25. juni 1632, der her skal anføres i sin helhed¹⁰:

Hans Hansen Schonning fich beuilling
ut sequitur.

C 4^{tus}

G. A. V. Att efftersom Oss elsch. Hanss Hanssen Skonning Induoner udj Vor Kiøbsted Aarhus sig underdanigste tilbiuder att ville holde udj for^{ne} Aarhus itt almindeligt Thryckeri huor udj grædsche, latinsche, dansche och thydsche Thungemaall kunde prentdis; da haffue Vi aff synderlig Gunst och Naade beuilgett och thillatt och her-

med naadigst beuilge och tillade forschr^{ne} Hanss Hanssen Schaanning att maa holde udj forschr^{ne} Vor Kiøbsted Aarhus itt almindeligt Thryckeri huor hand grædsche, latinsche, danske och thydsche Thungemaall maa lade prentde; dog hand ey maa eller schulle lade sig understaa nogen Materie paa Prentden att lade udgaa, med mindre de tilforn af de høylærde Professoribus paa Universitetet udj Vores Kiøbsted Kiøbenhaffn vorder revideret, ey heller maa lade der prentde nogen Scholebøger, som enten nu udj Vore Riger Danmarck och Norge ere udj Brugh eller her effter udj Brug komendis vorder, indtill Vi deromb anderlediss bliffuer tilsinds; forbiudendiss alle i huo de heldst ere eller være kunde forschr^{ne} Hanss Hanssen Skaanning herimod som forschr^{en} staar att hindre eller i nogen Maader Forfang att giøre, under Vor Hyldist och Naade.

Giffuitt Hafniæ thend 25 Junij Anno 1632.

Særlige bevillinger

Bevillingen følges senere op af flere kongebreve, som viser, at virksomheden har regeringens bevågenhed. 3. januar 1634 udstedes der forbud mod i 10 år at eftertrykke eller indføre eftertryk af Skonnings publikationer. Hvis nogen handler herimod, skal han have forbrudt alle sine eksemplarer, halvdelen til kongen, halvdelen til Skonning¹¹.

Enkelte udgivelser har krævet en særlig bevilling. Det gælder således Niels Jespersens »Gradual«, den officielle melodisalmebog, der skulle forefindes i alle kirker,

All den anden Sang vt Domi-
nica præcedente.

Vaa fastelaffns Søndag/

Om Christi Daab.

INTROITUS Dansk.

Christus kom self til Jordans flod/
Oc aff Sanct Hans sig ds be lod/

eff ter sin Faders vil lle/
fit Embe de at op , fyl de/

It had hand afftæet

det

Side af Niels Jespersens »Gradual«, den officielle melodi-salmebog, som Skonning med særlig kongelig bevilling fik trykt i 1637. Det var en smuk og statelig bog, så afgjort trykkeriets mest krævende arbejde. Nodesatsen og det øvrige typemateriale har måttet hentes i Tyskland.

lænket til degnestolen. Den var sidst trykt i 1606, og der var mangel på den. I et åbent brev af 22. december 1633 får Skonning bevilling til at trykke den, »hvis han gør sig den yderste flid for at den kan blive trykt korrekt«¹². Gradualen forelå først færdig i 1637 og er Skonnings anseligste arbejde. Det er første gang, der er trykt noder i Danmark uden for København.

I et andet åbent brev af 2. marts 1636 får Skonning bevilling til at trykke den lærde Holger Rosenkrantz' »Fürsten-Spiegel«, dette kontroversielle skrift, der vakte så stor harme hos de kirkelige autoriteter, at selv Christian IV måtte kræve det »ugudelige scriptum« tilbagekaldt¹³. Stormen drev dog over, og bogtrykkeren var i hvert fald på den sikre side i kraft af sin bevilling.

At Skonning i øvrigt ikke har taget det så tungt med formaliteterne, viser en befaling til lensmanden Erik Grubbe af 4. december 1643, at han skal »tiltale og hælde dom over« Skonning, fordi han trykker ting, der ikke har været sendt til censur ved Københavns Universitet¹⁴. Formentlig er han dog sluppet med en advarsel.

Skonnings papirmølle

En nødvendig forudsætning for bogtryk var adgang til papir, og det var dengang vanskeligt og bekosteligt at fremskaffe. Råstoffet var linnedklude, og produktionen krævede vandkraft. Importen var besværlig og dyr, og regeringen støttede alle initiativer til oprettelse af indenlandske »møller«. Ved åbent brev af 21. august 1635 får Hans Hansen Skonning »med hans consorter« bevilling til at oprette og

drive en papirmølle, og i senere breve bekræftes møllens privilegium på indsamling af »lumper« til råstof¹⁵. Papiret skulle naturligvis ikke bruges alene til trykkeriet. For at bøde på den almindelige papirmangel skulle det »først tilbydes i vor købstad København for billig pris, om vi det behøver, eller til vore undersåtter her udi riget forhandles og ikke til nogen fremmede«¹⁶.

Medvirkende ved møllens oprettelse var Skonnings gejstlige venner biskop Morten Madsen og sognepræsten ved Domkirken Paaske Jensen¹⁷. Men formentlig har han snart overtaget driften alene. Paaske Jensen døde i 1639 og bispen, som han var blevet uvenner med, i 1643. Allerede fra 1638 er der bevaret en ansøgning fra Skonning til kansleren Chr. Thomesen Sehested, der tyder på, at han alene tegner papirmøllen, og som iøvrigt giver et godt indtryk af hans emsighed og snurrige undtryksmåde. Den gengives her med normaliseret retskrivning¹⁸:

På det underdanigste andrages: 1. Om nådigst måtte bevilges omkring møllen 2 eller 3 køers græsgang. 2. En liden have hos møllen at kunne have til kål og rødder og andre madurter. 3. Om ham nådigst måtte forundes et lidet stykke af den ophugne skov, som anno 1627 og 28 er ganske ophuggen mod møllen, han kunne rydde og så sig en tønde korn eller tre udi til sine køer at føde med og tillades en ringe plads deraf at lade indkaste, skal han gerne give årlig landgilde deraf, dog det altid for landgilde måtte blive hos møllen.

På mine egne vegne med al underdanighed begæres: 1. At residensen jeg ibor, som daglig går brøst på og en part ganske forfalden, som er kirkens ejendom, om den nådigst måtte tillades enten kirken den at holde ved lige med bygning, som hidtil sket er, eller den måtte afhændes efter uvildige dannemænds vurdering, dog jeg den at være næst for betaling, hvilket residentens for nogen tid siden skriftlig i kancelliet har sig underdanigst og erklæret på. 2. Og efterdi jeg har næsten udi 22 samfulde år tjent Domkirken og Århus Kapitel for notar (uværdig) og imidlertid haft megen besværing, har også mestendels den ringe formue, jeg havde, anvendt på trykkeriet såvel som på papirmøllen, førend jeg dermed nogenlunde nu er kommet til rette: Og her nu er et såre lidet præbende ledigt efter S. Anders Bertelsen, som kaldes Præbenda Sinding, skylder årlig en ørte rug, en ørte byg, en ørte havre og en fjerding smør etc. O, dersom jeg måtte understå mig at begære af Eders Nåde hr. kansleren hans gunstige befordring herom hos majestæten, og hr. kansler ville være mig en god promotor herudi, havde Eders Nåde løn derfor af Gud og lov hos menne-skene. Det er dog ikkun en ringe ting, og en fattig jomfru får heller ikke mange bejlere. Gør for Guds skyld, hr. kansler, og vær mig en gunstig beforder herudi. Gud han være Eders meget store løn og spare Eders Nåde med alt kært er og møtte Eder med et langt liv her og siden hisset evindelig, Amen.

Kolding den 8. august 1638

På det underdanigste offereret af

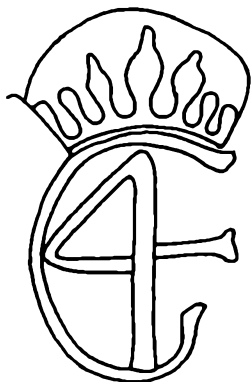
Hans Hansen Skonning med egen hånd.

Det ser ud til, at Skonnings ønsker delvis er gået i opfyldelse. I hvert fald får lensmanden i et kongebrev af 19. januar 1639 pålagt at undersøge, om der kan bevilges »papirmøllen ved vor købstad Århus« 2 à 3 køers græsning, en kálhave og 2 à 3 tdr. sædeland af udyrket jord¹⁹.

Møllens beliggenhed er sikkert konstateret. Den har været den øverste af de fire møller, der blev drevet af Skambækken, senere kaldet Varnabækken, i skoven syd for Århus. Mølledammen er bevaret i den nuværende Pouls Mølledam, og stedet kaldtes endnu i 1792 Papirtoften²⁰.

Papiret havde ret til at bære kongeligt vandmærke. En gennemgang af bogtryk i Lokalhistorisk Samling i Mølleparken og Karen Brahes Bibliotek i Odense gør det muligt at udlede forskellige forhold omkring papirproduktionen ved møllen.

Papiret falder i to grupper i relation til de lejlighedsvis forekommende vandmærker. Den ene gruppe vandmærker viser Chr. IV's monogram med en usædvanlig krone over. De kendes i en større og en mindre udgave med flere varianter og er fundet i bogtryk fra 1638 til 1648. Undersøgelser fra de senere år i Rigsarkivet har påvist tilsvarende vandmærker i skrivepapir og godtgjort, at nogle af de mærker, der tidligere har været tillagt Århusmøllen, sandsynligvis er af skånsk oprindelse²¹. I den anden gruppe findes vandmærker af fremmed oprindelse, især fra det nordrhinske område, bl.a. med en narrefi-

Kongeligt vandmærke fra Hans Skonnings papirmølle med Chr. IV's navnetræk i to forskellige udformninger.

gur i et par udformninger. Dette papir har fundet anvendelse i hele trykkeriets levetid.

De to papirgrupper viser, at Skonning afvekslende har måttet bruge papir fra sin egen mølle og andetstedsfra for at imødekomme efterspørgslen efter tryksager.

Papirfremstillingen ved Århus nåede aldrig et større omfang, og kvaliteten af papiret forblev på det jævne. Begge forhold skyldtes afgjort den håbløse placering for en papirmølle. En god papirproduktion kræver en rigelig og jævn vandtilførsel, og det er betingelser, der aldrig kunne opfyldes ved Skambækken. Som navnet antyder (den korte bæk) er det et beskedent vandløb med et afvandingsområde på ca. 2,5 km². Der har kun været tilstrækkelig vandføring efter kraftige regnskyl og ved snesmeltning i forårmånederne.

Papirmøllen har næppe været i drift efter Skonnings død i 1651. Dens vandmær-

ker har ikke kunnet påvises i trykkeriets publikationer fra de sidste år indtil 1656.

Afskedigelse og genansættelse

Hans Skonning skal have været en stridbar natur. Efterhånden lagde han sig ud med de høje herrer i Domkapitlet, først og fremmest med biskop Morten Madsen, men også med rektor Jacob Knudsen og lektor Søren Andersen. Disse hans avindsmænd klagede, formentlig med rette, over hans sløseri med klokkergerningen. Trykkeriet og papirmøllen har meget naturligt taget hans tid og kræfter. 1641 blev han afskediget som klokker og trådte derpå frivilligt tilbage som notar. Vi kender sagen fra en »erklæring« af 15. oktober samme år, fuld af beske spydigheder, men ret svag i sit forsvar²². Hans forsømmelighed havde blandt andet medført, at 16 lis-pund bly, der var henlagt over en hvælving i Domkirken, var blevet stjålet.

Afskeden som klokker må have kostet ham embedsboligen, den såkaldte klokkerresidens. Skønnings lille, aktuelle skrift *Sandfærdig relation og beskrivelse om Århus Domkirkes spirs undergang* har følgende datering: »Skrevet i Århus udi min ny Pathmo den 26. juli 1642«. Det skal vel forstås således, at han har fundet et nyt hjemsted for sin oplysende virksomhed, jævnfør øen Patmos i Johannes' Åbenbaring.

Klokkerresidensen har ligget i det gejstlige kvarter syd for Domkirken, vistnok ved det nuværende hjørne af Kannikegade og Harald Skovbys Gade. Her boede klokkeren i hvert fald i 1682²³. Det har været en beskeden bopæl, om end næppe så sløj som i Holbergs »Peders Paars«, hvor en borger klager over tidens vanrøgt af kulturværdier:

Det hus til hestestald
nu gjort af Hans Mentz,
som i min barndom var
en klokker-residens.

I 1657, da huset skulle repareres, kunne hele arbejdet besørges af »tvende klinekvinder« formedelst 8 daler²⁴.

Hvor i byen det »nye Patmos« var beliggende, ved vi ikke noget om.

Efter afskeden fra kirken har Skonning konsolideret sin stilling i byen ved at søge om borgerskab, og det har han ifølge Borgerskabsbogen opnået under 19. januar 1643²⁵. Der er ikke anført nogen profession, men det må have været enten bogtrykker eller papirmager.

Samtidig har han dog ikke opgivet håbet om at få afskedigelsen annulleret, skønt der var ansat en ny klokker ved navn Ove

Ottesen. Han indgav klage over Søren Andersen og Jacob Knudsen, der »hindre ham i at betjene sit embede, uagtet de øvrige capitulares ikke ere ham imod«, og lensmanden fik 18. juni 1646 befaling til at undersøge sagen²⁶. Og i et mindedigt over Erik Grubbes hustru Maren Juel, trykt i 1647, underskriver han sig stadig »Klocker til Aarhus Domkircke«²⁷.

Endelig i 1649, efter Ove Ottesens død, lykkedes det Skonning at blive genindsat som klokker, dog mod en skarp forpligtelse til omhyggelig at varetage sine embedspligter i Domkirken og intet at foretage »uden capitels og tutorum samtukke«²⁸.

Sagen om bispens familie

Skonning var således fuldt restitueret. Men i de samme år var han blevet mere eller mindre indblandet i den uhyggelige skandaleproces omkring biskop Morten Madsens familie. Bisen var død i 1643, og samme år rejstes der sag mod hans enke Kirsten Johansdatter, som beskyldtes for at have stået i forhold til sin svigersøn, sognepræst ved Domkirken Christen Nielsen Bundtz. Det var en alvorlig anklage, som dengang kunne medføre dødsstraf. Sagen stod på i en årrække, afbrudt af den svenske besættelse under Torstenssonkrigen, og endte først i 1649 med de sigtedes fuldstændige frifindelse ved en herredagsdom.

Det vil føre for vidt her at gøre nærmere rede for detaljerne i denne vidtløftige sag, som der gennem årene er skrevet meget om²⁹. En senere tradition udpegede H.H.Skonning og lensmanden Erik Grubbe som de egentlige anstiftere af den

stygge affære, men de bevarede akter tyder dog ikke på, at Skonnings vidnesbyrd har været værre eller vejet tungere end så mange andre medborgeres.

Skonnings død

Skonning fik ikke så længe mulighed for at nyde sin genvundne klokkerværdighed. En aprildag i 1651 fik hans virksomme liv en dramatisk slutning, idet han styrtede ned fra Domkirketårnet og blev dræbt på

stedet. Der var ingen aviser dengang til at berette om ulykken, men Domkirkens regnskabsbog meddeler under 16. april 1651: »Alle Klokkerne ringet for Hans Hanssen Klokker«³⁰.

En af Skonnings beundrere, den unge hører ved Katedralskolen Bertel Sørensen Herland, fejrede ham i et latinsk mindedigt, indført i en lille optegnelsesbog, der hører til håndskriftsamlingen i The British Library i London³¹. Digtet lyder således:

In obit. Joh. Joh. Scani typographi Arhus.

Fato Johannes Scanus succumbit acerbo;
Horas dum numerat, perdit et ipse suas.
Ut curvis fertur spatiis trochus actus habenis,
Haud secus a summo decidit ille gradu.
Illisum scopulis canum caput inde resultat,
Largo et degustat vulnere corpus humum.
Sic ubi foedatum Johannis sanguine templum
Audit Arhusium duraque fata senis,
Adfuit extemplo Musis comitatus Apollo,
Et querulo tales edidit ore sonos:
Conveniat tragicis tragicus quoque terminus ævi
Vobis, o Sophocles, Æschyle et Euripides.
Cur non antiquas servat comoedia leges,
Fabula quo finem possit habere bonum?
Cum Latiis Grajos, en ! Dano provocat ore
Johannes et ei comica palma datur.
Ille sales Plauti novit, totidemque Terenti,
Qvem misero dolor est occubuisse modo.
Depositis, Musæ, soccis aptate cothurnos
Et resona moesto murmure tacta cheli.

Arh. 1651

I dansk oversættelse:

Ved bogtrykker i Århus Hans Hansen Skonnings død

Johannes Skonning bukker under for en bitter skæbne.
Mens han tæller timerne, slipper hans egne timer op.
Ligesom et trillebånd farer i krumme baner, drevet af en rem,
Således styrter han ned fra det øverste trin.
Hans grå hoved støder mod stenene, springer tilbage derfra,
Og med et vældigt slag rammer hans legeme jorden.
Så snart Apollo havde hørt, at kirken i Århus således var
Tilsølet med Johannes' blod, og om den gamles hårde skæbne,
Kom han straks til stede, ledsaget af muserne,
Og udtalte med klagende mund disse ord:
Lad et tragisk endeligt passe sig for tragediedigtere
Som jer, o Sofokles, Aischylos og Euripides!
Hvorfor følger komedien ikke de gamle regler,
Hvorefter handlingen kan få en god afslutning?
Se, sammen med latinerne kappes Johannes i det danske sprog
Med grækerne, og han modtager prisen for komisk digtning.
Han har tilegnet sig Plautus' salt og lige så meget af Terents',
Han der nu volder sorg ved sit ulykkelige nedfald.
Muser, tag tøflerne af, anvend koturnerne
Og med klagende mumlen de genlydende slag på skildpaddelyren.

Århus 1651

Digtet er i alt sit klassiske udstyr typisk for tidens lærde miljø. Man kan studse lidt over at se Skonning berømmet som komediedigter, men det må være de satiriske skrifter, særlig *De ugudelige og forvirrede verdens børns klagemål*, Herland hentyder til.

Klokkerens endeligt gav anledning til mytedannelse. Ingen har vel antydnet, at der skulle være tale om selvmord, men mand og mand imellem har man betragtet ulykken som himlens straf for Skonnings

påståede forfølgelse af bispefamilien. Han skulle være faldet ud af netop det glamhul, hvorfra han havde udspejdet de umoralske forhold i bispegården.

Bogtrykkeriets virksomhed

I 1600-tallet var bogtrykkerkunsten i Danmark endnu svagt udviklet, og i de første år fra 1633 var Skonnings trykkeri det eneste i landet uden for København³². Fra 1641 kom hertil Sorø Akademis bogtrykkeri. De ophørte begge med Svenske-

En Christelig Ligprædiken/
Aff den 31. Kong Davids
Psalm

Der Erlige oc Velb. nu S. Frue

E. Anne Krabbe

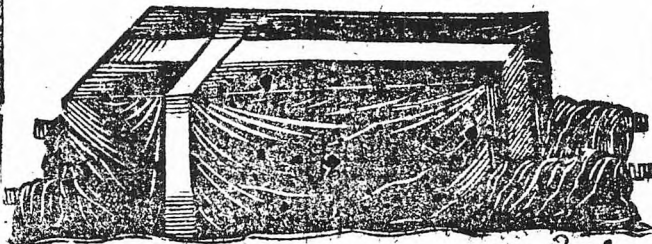
Mogenss Datter/

Hindis S. Lig bleff Hæderligen nedersat
udi Sanct Knuds Kirke i Odense/
Onsdagen den 17. Octob.

1638.

Holden aff

Hans Michelson SUPERINTEN-
DENT over Syens Stift.

Syfa
Belvo

Psalm. 84.

En Dager bedre idin Sorgaar/ end
ellers Ensinde.

S. Mikkelsen
G. H. H. H.

Prentet i Aarhus M. DC. XLII.

Titelblad til en af de mange adelige ligprædikener, der udgik fra Skonnings trykkeri, en sikker leverance til en velhavende kundekreds. Biskop Hans Mikkelsen i Odense lod hele 7 af sine prædikener trykke i Århus, blandt andet denne over den lærde adelsdame Anne Krabbe, død 1638. Billedet af den sørgelædte ligkiste går igen på mange af disse ligprædikener.

krigene, og det næste trykkeri af betydning, Thomas Kingos i Odense, begyndte først i 1685. Der har været stort behov for tryksager i provinsen, og Skonning har haft nok at rive i. En enkelt stor ordre er dokumenteret: I 1636 har han til Rosenholm leveret »600 tykke bøger at trykke – 27 rdl 1 ort 12 sk – suennen til dricke penge 2 rdl«³³. Det må dreje sig om Holger Rosenkrantz' *Fürsten-Spiegel*.

Kvaliteten af trykkeriets produkter har været absolut på det jævne. Det er hæderligt arbejde, nogenlunde uforandret gennem de 23 år. Et karakteristisk træk er den gennemførte indramning af siderne i røsenrammer, hvilket giver satsbilledet en vis holdning, omend det kan virke lidt tungt. Skonnings betydeligste værk er så afgjort den omtalte udgave af Niels Jespersens »Gradual« fra 1637, en smuk og statelig bog, der har kostet trykkeren megen møj og store omkostninger. Han har således måttet hente nodesatsen og det øvrige skriftmateriel i Tyskland, da det ikke kunne fremstilles herhjemme. De rejser, han i den anledning måtte foretage, var et af klagepunkterne, som førte til hans afskedigelse som klokker.

Gennemgår man den kronologiske liste over publikationerne, får man indtryk af en ret regelmæssig produktion på nogle få bøger om året. 1647 er det travleste år med 8 titler. 1645 er der ingen, måske en følge af Torstenssonkrigen. Skonnings død i 1651 medfører ingen standsning. Han må have haft en dygtig mestersvend, der har kunnet fortsætte arbejdet under ledelse af Skonnings enke. Dog er det i denne periode lejlighedsdigte og andre småtryk, der dominerer.

Fra 1633, trykkeriets første år, kendes kun to udgivelser, men meget væsentlige. Det drejer sig om to skuespil af den i 1607 afdøde dramatiker, Viborgpræsten Hieronymus Justesen Ranch, nemlig tragedien *Samsons Fængsel* og komedien *Karrig Niding*.

Det er helt i tidens ånd, at fortegnelsen i nogen grad domineres af religiøse skrifter. Foruden Niels Jespersens omtalte »Gradual« findes der værker af et par enkelte ansete teologer som Viborgbispen Niels Lauridsen Arcander og den lærde Holger Rosenkrantz til Rosenholm. Men ellers er det mest jævne købstad- og landsbypræster, der fører sig frem med opbyggelige skrifter eller bønne- og salmebøger.

En anelig del af listen, i alt 28 bind, består af ligprædikener over adelige, en sikker leverance til en velhavende kundekreds. Bisper og præster fra hele landet har her fået deres taler trykt, og det er interessant at se, at kun 2 af de prominente begravelser er foregået i Århus, men f.eks. 7 i Odense og 4 i Viborg. Titelbladet er efter tidens skik umådelig ordrigt og som oftest prydet med et klodset træsnit af en sørgeklædt ligkiste.

Endnu et tidstypisk fænomen er de mange lejlighedsdigte på latin eller dansk, mest forfattet i anledning af bryllupper (14 eksempler) eller begravelser (9 eksempler). Blandt de forfattere, der har fået deres digte i denne genre trykt i Århus, kan nævnes den unge Anders Bording, som i disse år havde sin gang på forskellige jyske herregårde, og den ansete latindigter, Randerspræsten Johannes Olavius.

Af mere specielle publikationer kan nævnes en slags krigskunst på tysk af

Taxste-Bog.

eller

Visse vðregning paa alle Speci-

es/somer Rug/Blug/Hauffre/Smer/Honning/Saar/

Lam/Gies/Høns/oc andet mere som findis i Kongens oc Adelens Jordeba-

ger til Landgilde indford/Aarligen at vde/vðihare Kern Anslagit/saa vel som vdi Penge/

2. 3. oc 4. Mark Londen/effter den allmindelige Taxst/her vdi Rigis/hid indtil brugelig

haaffuer varit: Saare fornøden vdi Spøcken oc Magekister / vden vildestig Calculation

eller Drægning/stroxt at finde/Sampt adskillige Sleppe Maal vdi Londen / huer effter

sin valor oc verd/Voragnit oc giort vdi Aabemaal/med 8. Sleppe i Londen. Sedes baad-

de effter den allmindelige oc gangbare Taxst saa vel som effter Kofstienisens/paa Ade-

lens Guds giort oc beregnit oc/effter forherone begge Taxster. Med

ald som fleste siid/vdi spæde vñh vðregnit.

vð

Hans Hansøn Skonning/ Induoner i Aarhus.

Med Kon: Myt: Frihed vdi 10. Aar icke at effter Trycke.

Prentet Aar. 1 6 4 7.

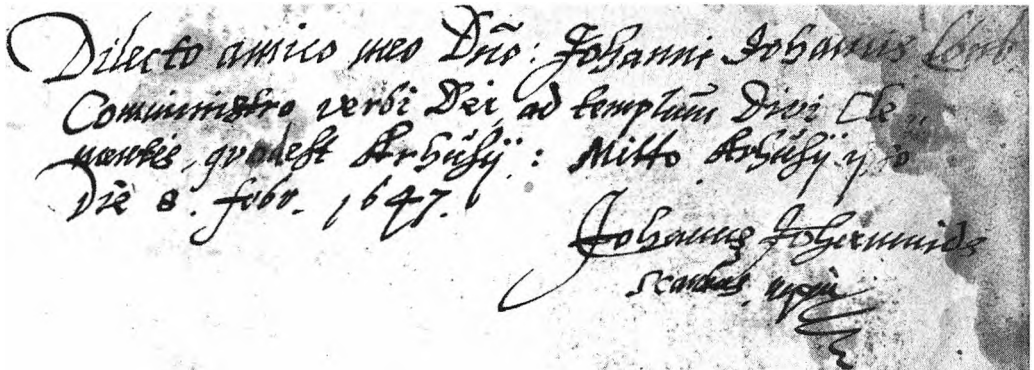
Titelbladet til Hans Hansen Skonnings »Taxste-Bog« fra 1647. Denne nyttige håndbog, en slags priskurant over alle gangse værdier i datidens naturaliebetonede økonomi, har stadig betydning som historisk kilde. Typisk for Skonning er den vidtløftige tekst og den noget bastante røskramme.

»Hauptmann« Matthæus Fincke og en regnebog med titlen *Clavis arithmetica* af Johan Utrecht, organist og skolemester i Århus.

Skonnings eget forfatterskab

Den flittigste leverandør af stof til bogtrykkeriet har meget naturligt været Skonning selv. Han optræder med ikke mindre end 20 titler, deraf 3 genoptryk (*Sursum corda*, *Memento mori* og *Anser Martiniana*). Resten er nye bøger af forskelligt omfang, fra bindstærke værker til rene små-

tryk. Han har da gennem årene præsteret et omfattende forfatterskab, og indholdet er mangesidigt. Nævnes kan først den værdifulde håndbog *Taxste-Bog eller Visse Udregning paa alle Species*, der bygger på Skonnings praktiske erfaring som administrator og stadig har betydning som historisk kilde. Andre bøger er nærmest populære samlingsværker som *Collegium Philosophorum*. *Hedenske Philosophia eller Vijsdom*, en bred udlægning af oldtidens filosofi som moralsk praksis, *Mirabilia naturalia* eller *Natur-Wunder*, en naiv

Dilecto amico meo Dño: Johanni Johannis Lønbo
Comministro verbi Dei ad templum Divi Cle-
mentis, quod est Arhusii: Mitto Arhusii ipso
die 8. febr. 1647.
Johannes Johannides
Scanus mupra

Skonnings egenhændige dedikation i Lokalhistorisk Samlings eksemplar af hans »Taxste-Bog«: *Dilecto amico meo domino Johanni Johannis Lønbo. comministro verbi Dei ad templum Divi Clementis quod est Arhusii. Mitto Arhusii ipso die 8. febr. 1647. Johannes Johannides Scanus mupra.* Det vil sige: Til min kære ven hr. Johan Hansen Lønborg, medtjener af Guds ord (kapellan) ved Skt. Clemens Kirke i Århus. Århus 8. februar 1647. Hans Hansen Skonning med egen hånd.

fremstilling af naturhistorien, og *Geographia historica Orientalis*, en geografisk-etnologisk beskrivelse af Orienten, som man dengang opfattede den, heri medregnet Amerika.

Det er karakteristisk for Skonning, at han for det meste bruger en latinsk overtitel før den danske titel på sine oplysende skrifter, der dog absolut kun henvendte sig til menigmand. Han har ligesom stået med det ene ben i den lærde verden og det andet i det folkelige miljø.

Uanset Skonnings egen moralske habitus har han i hvert fald udadtil været en streng moralist. Det fremgår af hans opbyggelige skrifter, i alt en halv snes stykker, hvori der stadig manes til »pønitense« og omvendelse, ofte med henvisning til krigerne og de onde tider samt himmeltegn og andre varsler. Hertil hører også aktuelle flyveskrifter som *Sandfærdig relation og beskrivelse om Århus Domkirkes spirs undergang*, hvor ulykken er kædet sammen

med beretninger om en komet og andre mærkelige naturfænomener iagttaget i Tyskland.

Hvad endelig Skonnings skønlitterære indsats angår, indskrænker den sig i det væsentlige til to satiriske skrifter: *De ugedelige og forvirrede verdens børns klage-mål* fra 1648 beretter i dramatisk form om, hvorledes sandheden bliver jaget i landflygtighed og retfærdigheden dømt til døden af samfundet, der ikke kan trives uden løgn og bedrageri. *Kattenes rettergang med hundene* fra 1650 er i episk form, en dyrefabel i smag med den kendte »Rævebog« fra 1555. Den handler om kattene, der klager til løven, dyrenes konge, over en hund, som har myrdet deres killinger. Den vidtløftige retssag ender med, at hunden går fri, mens kattene bliver henholdsvis hængt og landsforvist. Begge digte fremtræder i en temmelig ubehjælpelig versform, og særlig det sidste er umådelig langstrakt, idet der til hvert af-

Om Hoffleffnit oc

din Prydelse oc vdvortis Staffering: Men nu du taler/ er her ick den ringiste iblant mine mindste Dreng her staar oc rissuer Farffue/ der so beleer dig vd: Den Marsage/du taler om det/ som du ick self forstaar/ eller i det ringiste haaffuer Forstand om/ etc.

Den huer mereke derfor/ naar mand er hos de Forstandige/ saa vel som end ocsaa ellers/ at forsegle sine Laeber met Laushed/ oc henge en Laas for sin Mund/ at den ick skal komme hannem i Fald.

CAPUT XXVI.

DE AULA ET AULICA
VITA.Om Hoffleffnit
oc Hofftienerere.

PLUTARCHUS, PLINIUS, oc
Titus Livius, de skriffue om den fornem-
litge

snit er knyttet en langt udspunden moralsk kommentar. At bogen skulle rumme skjulte hentydninger til Skonnings fjender i Århus og specielt til bispem og hans familie, hvad man senere har påstået, er der ikke meget, der tyder på³⁴. Man leder forgæves efter nogen lighed mellem kattens onde skæbne og skandaleprocessen i Århus. Og da bogen udkom, var bispem forlængst død, hans enke frikendt og Skonning rehabiliteret. Men den bitterhed mod

autoriteterne i almindelighed, der går igennem begge digtene, kan jo nok skyldes, at forfatteren har følt sig uretfærdigt behandlet.

Hans Hansen Skonnings betydning for samtid og eftertid ligger da ikke så meget i hans litterære fortjenester, men snarere i, at han i en vanskelig tid har formået at drive en virksomhed med kulturelt sigte i en by fjernt fra hovedstaden.

NOTER

1. Hübertz: Aktstykker vedkommende Staden og Stiftet Aarhus, 1845, 2 89 og 330.
2. Kancelliets Brevbøger 1616-20, 1919, 164.
3. Hübertz 2, 92.
4. Ibidem.
5. Kancelliets Brevbøger 1621-23, 1922, 520.
6. Skonning hævder i 1638, at han har været notar »næsten udi 22 samfulde år« (se ansøgning side 15), men i 1641 siger han »vel en 18 år« (Hübertz 2, 88).
7. Danmarks gamle ordsprog. Udg. af Iver Kjær og Johan Kousgård Sørensen, 1979, 1,2 747.
8. Erik Dal: Dansk provinsbogtryk gennem 500 år, 1982, 36-38.
9. Niels Mikkelsen Aalborg: Sanct Johannis Aabenbaring, 1627.
10. Rigsarkivet: Jyske Registre 8,373 b.
11. Kancelliets Brevbøger 1633-34, 1936, 391.
12. Ibidem 379.
13. Kancelliets Brevbøger 1635-36, 1940, 439.
14. Hübertz 2, 106-07.
15. C. Nyrop: Strandmøllen, 1878, 17-18.
16. Kancelliets Brevbøger 1637-39, 304.
17. Ibidem.
18. Originalen optrykt i C. Nyrop: Strandmøllen, 1878, 22-24.
19. Hübertz 2, 77.
20. Peder Jensen: Marselisborg skovmøller, i Århus Stifts Årbøger 51-52, 1959, 18-59.
Jørgen Kraglund: Den hvide kunst, i Skalk 1981 nr. 3, 18-26.
21. T. Lassen: Danske og norske historiske Vandmærker, 1922.
Birte Rottensten & Ebba Waaben: Danske vandmærker & papirmøller 1570-1695, 1986-87, 1-2.
22. Hübertz 2, 83-94.
23. C. J. T. Thomsen: Realregister til Aarhus Bys Skøde- og Panteprotokoller 1683-93, i Århus Stifts Årbøger 26, 1933, 162.
24. Hübertz 2, 190.
25. Fotokopi i Lokalhistorisk Samling.
26. Hübertz 2, 116.
27. Fotokopi i Lokalhistorisk Samling.
28. Hübertz 2, 138-39.
29. Severin Kjær: Erik Grubbe til Tjele og hans tre Døtre, 1904. Troels Balslev Wingender: Kattenes Rettergang, i Skalk 1981 nr. 6, 19-25.
30. Hübertz 2, 189.
31. Fotokopi i Lokalhistorisk Samling.
32. Erik Dal: Dansk provinsbogtryk gennem 500 år, 1982, 30.
33. Sophie Brahes regnskabsbog 1627-40. Ved Henning Paulsen, 1955, 144.
34. Den mundtlige tradition herom er først omtalt i Erik Pontoppidan: Annales Ecclesiae Danicæ, 1747, 3, 171.

Publikationsliste

Hermed følger en så vidt mulig fuldstændig fortegnelse over tryk fra Hans Hansen Skonnings Bogtrykkeri. Den er ordnet kronologisk efter årstal og inden for hvert år alfabetisk. Hovedkilden har været Bibliotheca Danica, suppleret med Ehrencron-Müllers forfatterleksikon og Laurids Linds katalog over Karen Brahes Bibliotek. Adskillige titler gives i forkortet form. Det gælder særlig ligprædikenerne, hvor vi har udeladt de lange skriftsteder, der præger titelbladene, og blot anført forfatteren, den afdødes navn samt tid og sted for begravelsen. De latinske titler er ikke oversat, men når det drejer sig om lejlighedsdigte, er anledningen tilføjet (f.eks. Bryllupsdigt, Mindedigt eller Nytårsvers). Når det ikke fremgår af titlen, er det noteret, hvis publikationen er på vers. Enkelte titler er mærket med et +, der er overtaget fra Bibliotheca Danica eller Ehrencron-Müller. Det gælder bøger, som formentlig ikke findes mere.

1633

Ranch, Hieronymus Justesen + Karrig Niding, det er: En lystig Leeg eller Comœdie om en sulten og karrig Hoszbonde og hans Hustru.

Ranch, Hieronymus Justesen Samsons Fængsel. Det er: En ynckelig Tragedi om den dræfflige stærcke Krigs Hældt Samson, en mectig Dommere i Israel, vnderlig begaffuit med Mod oc Styrcke aff Herren.

1634

Arctander, Niels Lauridsen Christelig oc nyttige Bøner for Lærestaten, Verjestaten oc Nærestaten, aff Scriffstens Ord nyligen sammenscreffne.

Nielsen, Morten + Regne-Bog udi Tall, Maader, Vægt og Mønt.

1636

Rosenkrantz, Holger Fürsten-Spiegel. Das ist: Schrifftten und Sendschreiben des durchleuchtigen, hochgebornen Fürsten und Herrn, Herrn Albrecht des Fünfften, Marggrafen zu Brandenburg etc. In welchen Er als in seinem bis auff diese Stunde auch nach seinem Tode lautredenden Glauben zu ersehen Allen, alles Standes, wol weisen, wol vermögenden, wol gebornen zu beschauen und nach zu eifern fürgestellet, Hertzen Reine Kennen Gott Sehenden. Gedruckt zu Aarhusen im Jahr 1636.

Skonning, Hans Hansen Collegium philosophorum. Hedenske Philosophia eller Vijsdom. Udi huilcken findis adskillige mærkelige oc værckelige Bedriff, Ordsprog oc Tale, aff vjse Hedninge oc Philosophis foregiffuit. Aff adskillige Grædske oc Latinske Autoribus colligeriet oc udi nogle visse locos communes med sine observationibus oc Lærdomme tilhobe skreffuit oc udi Danske Sprog forfærdiget. Her foruden findis ocsaa it Philosophiske Klagemaal om dette arme ælendige men-

neskelige Liff oc Leffnit med des Jammer, Møde oc Ælendighed, det er vndergiffuit etc. Prentet udi Aarhus i Autoris Tryckerj paa sin egen Bekostning.

1637

Doctor Hielpeløs aff Græken-Land. En kortvillig oc lystig Samtale imellem en Empiricum eller Quacksalber oc en fattig enfoldig Bonde, som haffde en arrig, ond oc modvillig Kone ved Nafn Knurmurra, huorledis hun underlig er curerit oc hiul-pit aff den farlige qvindelige Siugdøm, som kaldis paa Grædske Knurmurria oc paa Latine Knurratio.

Jespersen, Niels Gradual. En almindelig Sangbog, som Høybaarne Første oc Stormectige Herre, Her Frederich den Anden, Danmarckis, Norgis, Vendis oc Gottis Konning &c. haffuer ladet ordinere oc til-sammen skriffue paa Latine oc Danske, at bruge i Kirckerne, til des ydermere Endrectighed udi Sang oc Ceremonier, effter Ordinantzens liudelse.

Nimtoft, Ove Christensen Breviarium theologico-rythmicum. Det er: Kort summariske Rijm offuer den Hellige Bibel, aff huilcke en huer Guds Ords flittige Læsere kand i Hukommelse beholde huer Capitel i det Gamle saa vel som Ny Testamente.

Nimtoft, Ove Christensen Fader Vor. Guds Søns Jesu Christi vor allerkieriste Broders, Frelseris oc Saliggjøreris fuldkommen Bøn. Item: Allershøyeste Gud, den almindelig daglig Bøn, met nogle andre flere Bøner oc salige Ord uddragen aff den Hellige Skriff, i Sangvijs befattet.

Skonning, Hans Hansen Sursum corda. Det er: Guds Børns Hierters Opløffelse til Gud: Fra Creaturen til Skaberen. Aff

adtskillige Lærefædris Skriffter colligerit. [Tidligere trykt under titlen: Flosculi patrum quorundam. Blomster aff atskillige Gudfrygtige affgangne Lærefædris Bøger sammensancket. Kbh. 1611.]

1638

Achen, Gert Pedersen von [Ligprædiken over Sophie Basse, holdt i Hjørring 1634] Bering, Vitus Epodium schedicum ceu Strenam Tychoni Braheo Accilii filio, Domino de Thaastrup etc. probatum cupit. [Nytårsvers]

Bruun, Erik Nielsen Vitæ mortalitatis, mortis temporalis et hominis corruptibilis umbra, quam inter deploranda Sophiæ Brahe, Maltæi Seested, Domini de Røehaffue, demortuæ conjugis funera, Alburgi 23 April 1638, curata delineavit. [Mindedigt]

Hansen, Christen [Ligprædiken over Ove Lunge, holdt i Viborg 1637]

Mikkelsen, Hans [Ligprædiken over Laurids Lindenov, holdt i Odense 1636]

Wandel, Hans [Ligprædiken over Kirstine Lunge, holdt i Viborg 1637]

1639

Arctander, Niels Lauridsen Davids Poenitentz. Det er: De siu Poenitentz Psalmer, saa at de aff alle gudfryctige oc bedrøffuede Hierter kunde met stor Trøst oc Nytte forstaaes oc bedis, met andre Scriffpens Ord forklarede oc udlagte.

Arctander, Niels Lauridsen Troens Triumph oc Seyer. Det er: Trøst mod Troens Suaghed oc grundelig Beviszning, at de Gudfryctige bliffue aff Guds Mact bevarede formedelst Troen til Salighed oc faa Seyeruinding offuer alle Fiender oc An-

fectning. Corrigerit oc rettet efter autoris egen Haand oc siden tryct i Aarhus.

Hansen, Christen [Ligprædiken over Sophie Brahe, holdt i Ålborg 1638]

Mikkelsen, Hans [Ligprædiken over Barbara Friis, holdt i Odense 1638]

Skonning, Hans Hansen *Mirabilia naturalia* eller Natur-Wunder, det er: Wunderlige oc adskillige naturlige Tingesters Beskriffuelse, nemlig: om Menniskan, item om wunderlige Bierge i Verden: Trærs, Vrters, Diurs, Fuglis oc Ormis wunderlig Art oc Natur. Dernest en drabelig Papistiske Løgn om Johanne Chrysostomo. Ex Luthero. Lystig at læse. Colligerit oc tilhobe samlet, aff fornemme lærde Mends Skriffter, oc paa danske i Trycken publiceret.

1640

Arctander, Niels Lauridsen *Crucigeri spiritualia*. Om Christi aandelige Kaarsz-Brødre oc Kaarsz-Systre oc deris Ordens Regle, Kaarsz oc Drøfvelse. Oc nu først efter Forfatterens Død udi Trycken udgaet.

Skonning, Hans Hansen *Ars adulatoria* eller Hyckler-Konst. Om Hycklere, Øyentiener, Fuchschuentzer, Credentzer, Reverentzer, Skrabinister, Oculister, Basili-manister, Michelister oc Spissister. Huorledis saadanne vide med deris Spitzfundighed at erwerbe sig Verdens Gunst oc Ven-skab.

Super obitu Eleri Qvitzovii, domini de Ell-witt et Tanderup, cum Anno 1640 Kal. Maj. Otthoniæ in templo D. Canuti deponebatur. Af G. K. D. [Mindedigt]

1641

Fincke, Matthæus *Kurtze Erinnerungen, welche bey Scharmizirung, Treffen und offentlicher Schlacht können in acht genommen werden practiciret zu sammen getragen, allen Martis Pullis zu gute. Gedruckt zu Arhausen.*

Skonning, Hans Hansen *Geographia historica orientalis*. Det er: Atskillige Østerske Landis oc Øers met desz Folckis Beskriffvelse. Aff betrode oc fornemme Geographicis Autoribus met Fljd tilhobe samlit oc i Dansken publicerit.

Strigel, Joachim [Ligprædiken over Gesche Brummers, holdt i Århus 1641]

1642

Ibsen, Christian +Trøstefuld Samtale mellem Siælen, Synderen og Gud. Paa Riim forfattet.

Jerne, Jørgen Pallesen [Ligprædiken over Margrethe Krag, holdt i Varde 1641]

Mikkelsen, Hans [Ligprædiken over Anne Krabbe, holdt i Odense 1638]

Skonning, Hans Hansen *De odio fugiendo et amore amplectendo tractatus*. De fornemlige Hoffvid Aarsager, som skal bevæge it Menniske fra den forbandede Had til Kierlighed.

Skonning, Hans Hansen *Sandfærdig Relation oc Beskriffvelse om Aarhusz Domkirckis Spiirs ynckelig oc saare jammerlig Undergang formedelst Liunild aff Him-melen.*

Winstrup, Peder & Mikkelsen, Hans [Ligprædikener over Birgitte Brahe, holdt i Helsingborg 1639, og Mette Brahe, holdt i Odense 1637]

1643

Krag, Anna Cathrine En liden Bønnebog, indeholdendis adskillige Bønner oc aandelige Psalmer samt nogle smucke Sentenzer af den Hellige Skriff.

Præstholm, Oluf Knudsen Nogle gudelige Betenckelser for alle gode christelige Hiærter.

Skonning, Hans Hansen Colloquium poeticum, nemlig en lystig Samtale imellem S. Powel oc S. Peder, huad Aarsage de ere rømmit aff Rom.

Skonning, Hans Hansen Kong Davids den LI Poenitentziz Psalme, i bønvejsz udlagt oc forklarit ved Hieronymum Savonarolam af Feraria.

1644

Skonning, Hans Hansen Anser Martiniana. Eller Sanct Mortens Gaasz. Huor udi foregiffves Aarsagen, huorfore de arme wskyldige Giesz saa gandske ynckeligen huer S. Mortens Aften vorde død et oc aftagne: Saa vel som om deris fornemlige Dyder oc andre fortrefflige Gaffver. Paa ny ofverseet og med smucke Concepter forbedret. [Tidligere trykt 1616 og 1626]

Skonning, Hans Hansen Irlands sørgelig oc ynckelig Supplication til de Reformerede Kircker udi de forenede Nederlændiske Provintier, hvor udi de haffve andraget den store Ælendighed, de ved Mord oc Tyranni aff Jesuitterne oc de Hispaniske ere ofverfaldne med. Aff Latin oc Engelske Sprog fordansket. Med en trohiærtig hoszhængende Formaning til en sand oc alvorlig Poenitentze.

Skonning, Hans Hansen Vaag op du som soffver. En kort Tractat oc Opvæckelse aff Sydens Søffn, formedelst en sand al-

vorlig Poenitentze oc Omvendelse. Tilhobe skreffvit i denne jammerlige oc megit bedrøffvelige Tids Tilstand, formedelst dette wformodende Indfald her udi Judland.

1646

Matthiesen, Jacob [Ligprædiken over Ove Juel, holdt i Randers 1646]

Mikkelsen, Hans [Ligprædiken over Christen Krag, holdt i Odense 1645]

Ranch, Hieronymus Justesen Samsons Fængsel. [Nyt optryk]

Skonning, Hans Hansen + Memento mori, det er: Kom i Hue du skalt døe. Nogle enfoldige Tractater over Døden oc Menniskens Leffniz Forfængelighed. [Tidligere trykt i Rostock 1614]

Skonning, Hans Hansen Morgen oc Afften Bøner med andre flere korte oc guddelige Bøner, samt smucke Afften oc Morgen Psalmer.

Utrecht, Johan Clavis arithmeticæ, en ny Regne Bog, paa Linier oc Ziffre, med sin grundelige Underretning paa allehaande Kiøbmandskab, oc udi disse Lande gangbare Mynt, Maal oc Vect. Oc huorledis mand skal extrahere Radicem qvadratam et cubicam. Paa ny tilsammen skreffuit.

1647

Comin, Laurids Hansen [Ligprædiken over Pernille Quitzow, holdt i Kristianstad 1645]

Mikkelsen, Hans [Ligprædiken over Sophie Brockenhus, holdt i Odense 1644]

Mikkelsen, Hans [Ligprædiken over Margrethe Juel, holdt i Odense 1645]

Skonning, Hans Hansen Memor esto moris. Kom Døden ihu etc. Vdi den erlige

velbiurdige Frue (nu Salig vdi Gud) Fru Maren Juel, velb. Erick Grubbis til Tiele Kong. May. Befalingsmand paa Aarhus Gaard etc. hans elskelige oc K. Salige Huszfrue hindis Lijgs hæderlig Nedsættelse vdi Aarhus Domkircke Torszdagen den 16. Septembris vdi en meget hæderlig folckerige Forsamling, Adels oc andris Nerværelse celebrerit oc holden. Velbemelte Salige velb. oc dydige Frue til it christeligt Aminde Hukommelse oc it Tacknemmeligheds Tegn for mange beviiste Velgierninger oc Verdens Børn til en Trohiærtig Aduarsel at ihukomme Døden oc deris yderste. Componerit oc sammenskreffvit aff Hansz Hanszøn Skonning Klocker til Aarhus Domkircke. [Mindedigt]

Skonning, Hans Hansen Taxste-Bog eller Visse Vdregning paa alle Species, som er Rug, Biug, Hauffre, Smør, Honning, Faar, Lam, Giesz, Høns oc andet mere som findis i Kongens oc Adelens Jordebøger til Landgilde indførd, Aarligen at yde, vdi hart Korn anslagit saa vel som udi Penge, 2, 3 oc 4 Marck Tønden effter den allmindelige Taxst her vdi Rigit hid indtil brugelig haffuer værrit: Saare fornøden vdi Sydsken og Mageskiffter vden vitløfftig Calculation eller Vrægning strax at finde, Sampt adskillige Skeppe Maal vdi Tønderne, huer effter sin valor oc verd, Vdrægnit oc giort vdi Aabomaal med 8 Skepper i Tønden. Oc det baadde effter den almindelige oc gængbare Taxst saa vel som effter Rosztienistens paa Adelens Gods giort oc beregnit effter forberørte begge Taxster. Med aldsom største fljyd vdi styckevijsz vdregnit.

Sørensen, Ancher [Ligprædiken over Erik Pors, holdt i Kolding 1645]

Thrige, Jens Hansen Cantica biblica. Det er: De hellige oc fornemmeste Loffsange i Bibelen ere befattede, som de hellige Fædre haffue siunget oc æret deris Gud med. Huilcke it huer Christen Hierte endnu kunde bruge, at tacke Gud med, for allehaande timelig oc aandelig Velgierninger hand beuiser dem. I Rijm befattede: Oc effter nogle vor danske Psalmers Melodie oc Noder vdsat.

Thrige, Jens Hansen Vita militantium et corona triumphantium. Det er: De stridende Guds Børns Liff paa Jorden oc deris herlige Krone i det ævige Liff.

1648

Nielsdatter, Dorthe Enckers Tids-Fordriff. Det er: En enfoldig, dog trøstelig Undervisning for alle ret bedrøfvede Encker.

Rosenberg, Frands Nielsen [Ligprædiken over Anne Sandberg, holdt i Viborg 1647]

Skonning, Hans Hansen De w-gudelige oc forvirrede Verdens Børns Klagemaal, Rættergang oc Beskyldninger imod den arme Justitiam oc ilde hørde Sandhed. Ved H.H.Skonning, Induoner vdi Aarhusz & ædituum ordinarium ad Templ. D. Clementis.

Tausen, Christian Madsen [Ligprædiken over Christian Holck, holdt i Køge 1644]

Thrane, Peder Hansen De vita et morte Magni Bille, domini de Tierszbeck, arcis quæ Coldingæ est Cimbrorum regiæ præfecti, oratio funebris. [Mindetale]

Warde, Niels Nielsen [Ligprædiken over Hans Krabbe, holdt i Holstebro 1647]

1649

Friis, Niels Christensen Epithalamium in festivam nuptiarum solennitatem D. Laurentii Chr. Frisii nec non Elisæ Jes-sæi Thomæ in Longetved, dum vixit, Gerhardi Rantzovii in districtu Hatterslevien-si olim curatoris, filiæ, Ripis 19. Aug. an-no 1649 celebrandum concinnatum. [Bryllupsdigt]

Monrad, Erik [Ligprædikenen over Mogens Bille, holdt i Kolding 1648]

Monrad, Erik [Ligprædikenen over Johan Brockenhus, holdt i Vejle 1649]

Skonning, Hans Hansen +Et underligt Monstrum eller vanskabt Fødsel, som er fød i Jødeland i Christi Tid, nemlig den uretfærdige Huusfoged ved Navn Rab-sach, hans Contrafei oc Afmaling.

1650

Bording, Anders Klage Dict offuer den salig Herre erlig oc velb. Niels Krag til Trudtzholm, Danmarckis Rigis Raad oc Kongl. Mayt. Befalings Mand offuer Aarhus Lehn, hans Lijg, der det i Aarhusz Domkircke vdi mange Velbiurdigis samt Geistligis oc Verdtzligis Nærueelse den 3. Junij 1650 hæderligen blef nedsat.

Bording, Anders Lijg Begengelse offuer den ærlig, velfornemme oc nu salige Mand Hans Pedersøn, fordom Borgemester vdi Aarhusz, hans Lijg, der det udi vor Frue Kircke i Aarhus den 19. Augusti Anno 1650 hæderligen bleff bestedit. [Mindedigt]

Madsen, Morten [Ligprædikenen over Henrik Lykke, holdt i Randers 1630. Tidligere trykt i København 1632]

Schive, Hans Nielsen Epithalamium in nuptias Domini Nicolai Lundsgaardi pa-

storis Ørsluensis & virginis Annæ Nip-gaardiæ, Viburgi 12. Cal. Aug. 1650. [Bryllupsdigt]

Skonning, Hans Hansen Kattenis Rætter-gang med Hundene. Huor vdi foregifuis icke alleniste adskillig Kortvillighed, an-langende deris Action oc Rættergang: Men alt saadant end ocsaa henført til alff-uorligheds Brug. Oc under slig poetiske Dict denne onde, arrige oc forvirrede Ver-den vdi sin Habit oc Gestalt affmalit med sine Documentis oc observationibus, huad mand deraff haffuer at lære.

1651

Matthiesen, Jacob [Ligprædikenen over Niels Krag, holdt i Århus 1650]

Matthiesen, Jacob [Ligprædikenen over Ove Juel, holdt i Randers 1646]

Nielsen, Villads Dyde- oc Lyde-Bog. Er de hellige Ti Guds Buds eenfoldige For-klaring, i huilcke it huert Menske kand speile sig selff.

Wiby, Morten Jensen En aandelig Psalme, som it høybedrøffuit Menniske udi største Angist om sin ælendige Tilstand med hoszføyede Trøst oc Huszvalelse under Kaarsit haffuer tilsammen skreffuit. [Mig du wbestandige Lycke]

1652

Karmarck, Jens Jensen Encomiasticum in memoriam Berthæ Frisiæ, Alberti Scheelii domini de Fusingøe uxoris. [Mindedigt]

Matthiæ, Johannes Nænia, qvæ Johs. Jus-tini consulis Arhusiæ d. 27. Sept. 1652 funere elati deplorat obitum. [Mindedigt]

Olavius, Johannes Domino Petro Jacobi Canæo pastori Fausingensi secundas nup-

tias cum Medea Foconis Hottersnessæ celebranti. [Bryllupsdigt]

Olavius, Johannes In obitum Christiani Høgij, Johs. Høgij domini de Vang et Margaretæ Holchiæ filij. [Mindedigt]

Olavius, Johannes Strena anni 1652 ad Gundæum Rosencrantium dominum de Vindinge. [Nytårsvers]

Olavius, Johannes Strena anni 1652 ad Petrum Lassonium, juris utriusque licentiatum. [Nytårsvers]

1653

Olavius, Johannes Felicissimis sponis M. Erasmo Vindingio in Academia Regia Hafniæ professori et Ingeburgæ Jacobi. [Bryllupsdigt]

Olavius, Johannes Nuptiis auspiciatissimis M. Severini Benzonii pastoris Randrusiensis ad D. Martini et Elizabethæ Axeliæ. [Bryllupsdigt]

Olavius, Johannes Sponsis honestissimis Joanni Simonis præfecto aulico in Vædøe et Ellinæ Andreæ feliciter. [Bryllupsdigt]

Reuther, P. Nuptiis Erasmi Paulini Vindingii & Ingeburgæ Jacobi. [Bryllupsdigt]

[*Sørensen, Jørgen*] Viro juveni prudentissimo politissimo Clementi Joannis sincero suo amico nec non pudicissimæ lectissimæ Medæ Gregoriæ virgini ut ætate minori ita virtutibus pari s. d. G. S. Alsatus, scolæ Aarh. alumnus. [Bryllupsdigt]

1654

Francisci, Axel & Matthiæ, Johannes Nuptiis Nic. Nicolai, arcis Colding sribæ, in matrimonium secum conjugentis Mariam Henrici filiam, Petri Guude viduam. [Bryllupsdigt]

[*Karmarck, Jens Jensen*] Musarum lachrumæ super obitum Francisci Powisch, domini de Rafnholt. [Mindedigt]

Nielsen, Frantz [Ligprædiken over Marie Below, holdt i Lisbjerg 1651]

Olavius, Johannes Clarissimo domino M. Jacobo Fabro cum Maria Vandalina sponso amico optimo felicitatem. [Bryllupsdigt]

Olavius, Johannes Sylva aff Danske Epigrammatis til nogle besynderlige oc nærværende gode Venner. [Digte]

[*Thorup, Jens Christensen*] Suscitabulum plactus ad omnes ordines præfect. Haldensis in obitum Francisci Powisch, domini de Ravenholdt. [Mindedigt]

Thrane, Peder Hansen De utilitate matheos substricta delineatio.

1655

Bording, Anders Jyllands Løck-ønskende Frydeskrig offver den høybaarne Første oc Herre Hertug Christian, Danmarckis oc Norgis udvaalde Printz, Hertug til Slesvig, Holsten, Stormarn oc Dithmarsen, Grefve til Oldenborg oc Delmenhorst, sin allernaadigste Herre, der hans førstelige Naadis Hylding med sædvaanlige Cæremonier glædeligen bleff holden i Viborg. [Digt]

Herland, Berthel Homagium Viburgense eller Den høybaarne Førstes Christians udvalde Konges Hylding 20. Sept. 1655 i Viborg. [Digt]

Karmarck, Jens Jensen Euphemia sive fausta acclamatio super conjugium tum etiam super exinde natam filiam Juditham, Chr. Georgii Schelii, domini de Ulstrup, & Birgittæ Rosenkrantziæ, carmine bucolico. [Fødselsdagsdigt]

1656

Bording, Anders Den hæderlig, høylærde oc velforfaren Mand Doctor Peter Hegerfeld samt den ærlige dyderijge oc gudfryctige Matrone Kirstine Lauritz Daatter Bording dieris Bryllups Høytid til Ære. [Digt]

Christensen, Peder Sponsis generosissimis ac nobilissimis Henningio Qvitzovio & Birgithæ Giøe felix ac fæcumdum conjugium comprecor Petrus Christiani Vandal. [Bryllupsdigt]

Nielsen, Villads +Dagens og Lysets Børn. *Nielsen, Villads* Ti stille. Er en liden Underretning, huorledis it Menniske om alt det, hand i Verden lider, skal sige: Det er gaat, i alt det hand lider, skal haabe oc holde sig til Gud.

Nielsen, Villads Waag op. Er en liden Formaning til Guds Fryct med visse oc trygge Forjættelser om Hielp i disse vanskelige

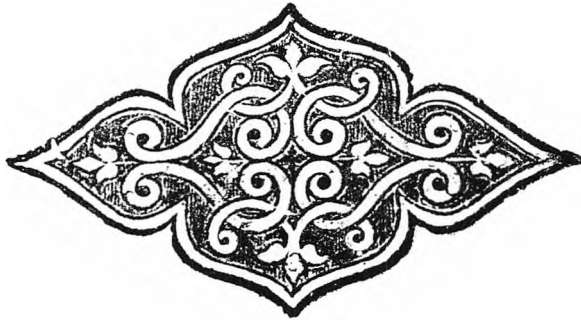
Tider. Aff Esaiaæ 51. Cap. eenfoldeligen fremsat.

Rosenberg, Frands Nielsen [Ligprædiken over Ebbe Ulfeldt, holdt i Viborg 1654] *Sidenburgius, V. & I.* Føderibus connubii Erasmi Laurentii & Mariæ Sidenburgiæ 30. Nov. 1656. [Bryllupsdigt]

Uden årstal

Bording, Anders +Brudgom Michel Sørensens Riber og hans kiereste Brud Giø-rild Knuds Daatter paa deris Bryllups Æres Dag i Aarhus til Ære. Trygt uden Aarstal. [Digt]

Sin kiere Broder erlig oc velact unge Karl Jens Søffrensens saa oc dyderig oc Gudelskende Pige Margrete Anders Daatter til Tieneste paa deris Bryllups Dag. [Digt] *Skonning, Hans Hansen* +Verdsens trenede begrædelige Tilstand.

Vignetter fra Skonnings bogtrykkeri.